

УДК 165.243:929:94-042.4

DOI: 10.18523/2617-1678.2021.8.3-9/

Бакаєв М. Ю.

<https://orcid.org/0000-0001-6836-7747>

ПОЯСНЕННЯ ТА РОЗУМІННЯ ЯК МЕТОДИ ІСТОРИЧНОГО І БІОГРАФІЧНОГО ПІЗНАННЯ

Пояснення і розуміння традиційно вважають методами, які властиві різним галузям наукового пізнання – природознавству та гуманітаристиці відповідно. Натомість у межах цієї статті обидва – пояснення і розуміння – розглянуто як методи гуманітарного пізнання. А саме, звернуто увагу на функціонування пояснення і розуміння як в історії загалом, так і в рамках такого специфічного різновиду історичного пізнання, як біографія. Звернення до біографічного виміру допомагає унаочнити специфіку пояснення і розуміння та розширити уявлення щодо їх застосування в гуманітарних науках. У першій частині статті автор аналізує функціонування пояснення і розуміння в історичному пізнанні загалом. Зокрема, розглянуто каузальне пояснення (пояснювальний нарис за Карлом Гемпелем) та раціональне пояснення (історія ідей за Марком Бевіром), а також розглянуто, як вони співвідносяться із герменевтичними уявленнями щодо розуміння. У другій частині статті висвітлено, як функціонує пояснення і розуміння в біографічних дослідженнях. Проаналізовано біографічне розуміння за Тільманом Габермасом та Неше Гатібоглу, а також випадки каузального та раціонального пояснення у біографічних розвідках. Зокрема показано, що каузальне пояснення не є самостійним поняттям, хоча його й наводять у біографії як пояснювальний нарис. Зауважено, що раціональне пояснення також використовують у біографічних реконструкціях із метою прояснення впливу конкретних подій на переконання особистостей. Аналізуючи залучені матеріали, автор статті демонструє своєрідність пояснення і розуміння в біографії порівняно з їх застосуванням в історичному пізнанні загалом.

Ключові слова: біографія, дилема, історія, мережа переконань, пояснення, пояснювальний нарис, розуміння.

Стан наукового розроблення теми

Традиційно пояснення вважають методом природознавства, а розуміння – методом гуманітарних наук. Зокрема, засновник позитивізму Огюст Конт стверджував, що метод пояснення є універсальним для наукового пізнання, а історик Йоган Густав Дройзен обґрунтував відмінність методу історії (розуміння) від методу природознавства (пояснення). Однак інші дослідники та дослідники продемонстрували обмеженість такого протиставлення¹. Зокрема, логічний позитивіст Карл Гемпель вдосконалив Контову мо-

дель наукового пояснення (Hempel, 1965) та показав наявність такого пояснення в історії (Hempel, 1942). Згодом історик ідей Марк Бевір запропонував огляд відмінностей історичного пояснення від наукового, а також співвідношення історичного пояснення та розуміння (Bevir, 2004, pp. 174–264), чим унаочнив можливість роботи обох методів у межах однієї науки – історії.

Біографію далеко не завжди вважали науковою дисципліною, утім нині інтерес до неї як різновиду історичного дослідження є доволі значним, про що, наприклад, докладно пише австралійська історикиня Барбара Кейн (Caine,

¹ Докладніше про це див.: (Бакаєв, 2020).

2010). Інтерес до біографії наявний і в методології гуманітарного знання. Зокрема, монографію вітчизняної дослідниці Інни Голубович присвячено питанню біографії на фоні гуманітаристики (Голубович, 2008), а інший вітчизняний дослідник Вадим Менжулін звертається до біографістики в межах історико-філософського пізнання (Менжулін, 2010). Стосовно того, як функціонує розуміння в межах біографії (що правда, лише у контексті психоаналізу), міркують німецькі дослідники Тільман Габермас та Неше Гатібоглу (Habermas, & Natiboğlu, 2014). Проте бракує досліджень щодо співвідношення пояснення та розуміння в біографії, а також порівняння того, як функціонують пояснення і розуміння в історії та біографії. Зважаючи на це, я охарактеризую та порівняю історичне пояснення та історичне розуміння як у загальному, так і у конкретно-біографічному сенсі. Відповідно, цю статтю поділено на дві частини. У першій я окреслюю роль пояснення і розуміння в історичному пізнанні загалом. У другій частині – з'ясовую місце та специфіку цих пізнавальних категорій у біографії, причому біографію розглядаю як суто науковий жанр. І нарешті, у висновках я порівнюю, як постають пояснення та розуміння в історії загалом та в біографії зокрема.

Пояснення та розуміння як загальноісторичні методи

Як зауважує сучасна історикinja Барбара Кейн, нині інтерес до біографії в академічних колах є настільки значним, що багато хто говорить про «біографічний поворот» у гуманітарних і соціальних науках. Біографію нині вважають найбільш живою і доступною частиною історії (Caine, 2010, р. 1). Про біографічний поворот у сучасній гуманітаристиці, зокрема у філософії, йдеться також у праці Вадима Менжуліна (2010, с. 308). Однак думка про те, що жанр, який звертається до вивчення історії особистостей, взагалі можна вважати історією, не є очевидною істиною. Зокрема, згадана дослідниця звертає увагу на усталене переконання істориків, що в античності історію вважали чимось більш серйозним і важливим, ніж приземлену біографію (Caine, 2010, р. 7). Історія взаємовідносин історії та біографії є багатогранною і складною, і хоча за наших часів останню вже не вважають чимось принципово протилежним науковій історії, це аж ніяк не заперечує своєрідність біографії, яка, за словами Б. Кейн, надає унікальний доступ до суб'єктивного розуміння важливих історичних подій (Caine, 2010, р. 1).

Відповідно, аналіз пояснення і розуміння в історії не може бути повним без розгляду того, як вони функціонують у рамках біографічних досліджень. Утім спочатку я маю розглянути пояснення і розуміння у контексті загальноісторичного пізнання, а також пояснити, у який спосіб такий нібито суто позитивістський та сциєнтистський термін, як пояснення, може бути дотичним до такої гуманітарної науки, як історія.

Зокрема, концепт пояснення з'являється у позитивній філософії Огюста Конта, де позначає речення, що поєднує пояснюване (*explanandum*) із пояснювальним (*explanans*) за допомогою загального твердження, як-то релігійна догма чи науковий закон. Ідеться про каузальне пояснення, де пояснюване є наслідком, що спричинюється пояснювальним (причиною) відповідно до певного закону. Приклади такого каузального пояснення легко знайти в природознавстві, де перехід від конкретної причини до конкретного явища можна пояснити законом, відповідно до якого усі подібні причини призводять до подібних наслідків. Що ж до історії, то хоча тут також є причиновість, питання загального закону є суперечливим. Утім, логічний позитивіст Карл Гемпель, який здійснив формалізацію Контової моделі пояснення у вигляді дедуктивно-номологічної моделі (Hempel, 1965, pp. 335–375), зазначав, що каузальне пояснення трапляється не лише у фізиці, а й в історії.

К. Гемпель вважав, що загальні закони такі мають місце в історії. Як і в природознавстві, закони в історії є загальними гіпотезами, що мають знаходити своє підтвердження у емпіричному матеріалі. Однак, на відміну від природознавства, загальну гіпотезу в історичному поясненні зазвичай пропускають, «стрибаючи» від причини одразу до наслідку. К. Гемпель називає це пояснювальним нарисом (*explanatory sketch*) і зазначає, що такий нарис супроводжується словами «бо», «тому», «адже» тощо (Hempel, 1942, р. 40). Наприклад, Перша світова війна почалася в 1914 р., бо австрійського ерцгерцога вбили у Сараєво в 1914 р. За К. Гемпелем, це пояснювальний нарис, який пояснює наслідок (війна) через причину (вбивство). К. Гемпель стверджує, що загальна гіпотеза у кожному такому нарисі все ж наявна, хоча й імпліцитно. Однак історики вагаються прямо вводити загальні твердження в історичні пояснення через складність або навіть неможливість їх підтвердити чи заперечити за допомогою наявних фактів (Hempel, 1942, р. 40). Щодо співвідношення пояснення і розуміння К. Гемпель зазначає, що герменевтичне розуміння може слугувати еври-

тичним засобом, що допомагає історикам формувати «правдоподібні» пояснювальні нариси, однак критерієм істинності нарисів бути не може, адже лише факти можуть підтвердити чи заперечити нарис та його імпліцитну гіпотезу (Hempel, 1942, p. 44). Утім, навіть як нарис історичне пояснення є важливим, бо демонструє послідовність причин та наслідків у історії.

Що ж до розуміння, то цей герменевтичний термін є значно більш звичним для історичного пізнання. Історик Йоган Густав Дройзен, опонент позитивізму, розглядав розуміння як науковий метод, що є альтернативним природознавчому поясненню (Droysen, 1868, S. 11). Розуміння тут є тлумаченням, яке рухається за герменевтичним колом. Як ми розуміємо наших співбесідників, так само й історики розуміють особистостей минулого за траєкторією, що нагадує коло: історична епоха, тобто контекст, розуміється через індивіда, а індивід – через свою епоху (Droysen, 1960, S. 25). На відміну від позитивіста К. Гемпеля, Й. Дройзен не вважав, що в історії є місце такому методу природознавства, як пояснення. Утім, у К. Гемпеля не йде мова про історичне пояснення як щось окреме від пояснення в природознавстві, бо в обох випадках ідеться про каузальне пояснення.

Сучасний історик ідей Марк Бевір, натомість, окремо звертається до питання про роль пояснення у природничих та історичних науках, називаючи історичне пояснення раціональним. Відмінність між застосуванням пояснення у природознавстві та історичному знанні цей дослідник окреслює так: учені пояснюють фізичні зв'язки за допомогою закономірних узагальнень, а історики ідей мають уникати закономірних узагальнень, підкреслюючи умовні зв'язки (*conditional connections*) і лишаючи місце свободі волі (Bevir, 2004, p. 220). На відміну від Гемпелевого пояснювального нариса, де закон лише приховується, у М. Бевіра йдеться про те, що історичне пояснення радикально відрізняється від природознавчого. Коли вчені говорять про необхідні природні зв'язки, уникнути яких неможливо, то історики на раціональних засадах ведуть мову про зв'язки, що є умовними. Тобто в природі потрібна причина завжди призведе до потрібного наслідку, натомість в історії одні ідеї призводять до інших суто умовно: «...оскільки зв'язки між переконаннями умовні, то щось інше могло виникнути тоді, коли виникли вони» (Bevir, 2004, p. 224).

Важливим для історика ідей є термін «мережа переконань» (*webs of beliefs*), через який він розглядає зв'язок особистості з її традицією.

Спочатку людина запозичує з традиції початкову мережу переконань, яка потім трансформується у процесі переосмислення чи заперечення традиції (Bevir, 2004, p. 192). Тут М. Бевір розрізняє синхронічне та діахронічне пояснення. У синхронічному розкриваються умовні зв'язки між переконаннями, що належать до однієї мережі, тоді як у діахронічному – умовні зв'язки між початковою і більш пізньою мережею переконань (Bevir, 2004, p. 218). Також є дилема, яка ставить під сумнів наявну мережу переконань та дає початок новій (Bevir, 2004, p. 227). Саме дилема, тобто певна кризова подія чи неусувна проблема, спричинює трансформацію початкових переконань, які були некритично запозичені з традиції. З усім цим мають працювати історики ідей, застосовуючи пояснення для розкриття умовних зв'язків «між переконаннями, як вони постають у мережах, традиціях і дилемах» (Bevir, 2004, p. 227).

Пояснення, за Бевіровою моделлю, перебуває у тісному зв'язку з розумінням. Зокрема, дослідник зауважує, що за раціональної поведінки люди змінюють переконання тоді, коли приймають нове розуміння фактів, а оскільки відбувається це через появу дилем, «отже, історики можуть пояснити зміну переконання, звернувшись до відповідної дилеми» (Bevir, 2004, p. 192). Скажімо, є факт коронавірусної пандемії і переконання певної особи, що ніякої пандемії немає. Це переконання є розумінням факту, яке зазнає зміни, коли виникає дилема. Наприклад, як може не бути пандемії, якщо від неї постраждали знайомі чи навіть сама ця особа? Коли особа змінює своє переконання і вирішує, що пандемія таки існує, ми маємо нове розуміння факту, появу якого можна пояснити через дилему.

Хоча передусім у М. Бевіра йдеться про історію ідей, його підхід можна застосувати і до біографічних розвідок, з чого я і почну наступний розділ.

Специфіка пояснення і розуміння в біографічному дослідженні

М. Бевір спеціальним вивченням біографії не займався, проте він торкається важливої біографічної проблематики, коли пише про зміни поглядів. Зокрема, він зауважує, що люди переконані лише у тих ідеях, які вони роблять власними, і хоча традиція є початком інтелектуальної біографії, вона не може пояснити, як люди розвивають переконання, що були привласнені ними завдяки традиції (Bevir, 2004, p. 193). Історик ідей передбачає можливість дослідження

істориком окремого індивіда з його переконаннями та вважає, що, звернувшись до рефлексій цього індивіда, історик може пояснити, чому людина продовжила чи перестала бути в чомусь переконаною і чому вона інтерналізувала ті чи інші переконання (Bevir, 2004, p. 194). Оскільки для дослідження зміни переконань треба мати справу з різними мережами переконань, то історик має застосовувати діахронічні пояснення при вивченні чись інтелектуальної біографії (Bevir, 2004, p. 194). Є тут місце і для розуміння, адже коли людина рефлексує над власними переконаннями, то стикається з проблемою розуміння переконань і традиції (Bevir, 2004, p. 195). Враховуючи те, що М. Бевір закликає вивчати рефлексії індивіда, можна припустити, що і дослідник біографії певної постаті може зрозуміти її переконання.

Підкреслюючи суб'єктивний характер розуміння, М. Бевір пише про нього як про саморозуміння людьми власних переконань і їхніх змін, натомість термін «пояснення» використовує переважною мірою тоді, коли йдеться про сферу предметної діяльності істориків (Bevir, 2004, p. 201). Допускає він також інтерсуб'єктивні дилеми, які постають перед групою людей, та, відповідно, інтерсуб'єктивне розуміння причин відсутності чи наявності певних власних переконань. Проте все-таки він зауважує, що історики можуть зрозуміти та пояснювати дилеми, показуючи, чому «нове розуміння поставило певні питання» (Bevir, 2004, p. 202).

Зазвичай дослідники біографічного письма більше зосереджені саме на розумінні. Приміром, згадана раніше Б. Кейн зазначає, що біографічний підхід в історії «пропонує важливе доповнення до розуміння загального ходу подій, надаючи доступ до суб'єктивного розуміння і досвіду» (Caïne, 2010, p. 1). Вона каже, що біографи наполягають на важливості розуміння приватного життя, і саме бажання зрозуміти мотивує досліджувати аспекти життя постаті для дослідження (Caïne, 2010, p. 39). До того ж, як показано в монографії Інни Голубович, керуючись думкою про засадове значення саме категорії розуміння для усіх наук про дух, великий внесок у розвиток біографістики зробили як вже згадуваний Й. Дройзен, так і його молодший сучасник Вільгельм Дильтай (Голубович, 2008, с. 69–94). На тому, що вивчення біографії передбачає передусім розуміння, також наголошували такі класики філософії ХХ століття, як Карл Ясперс і Жан-Поль Сартр. Зокрема, як показано в монографії В. Менжуліна про біографічний підхід в історії філософії, за К. Ясперсом, при

дослідженні життя людини слід застосовувати не пояснення, яке надає владу досліднику, а розуміння, «адже доля людини визначається не тільки вітальними, біологічними передумовами її існування, а ще й екзистенційними рішеннями, які радикально перетворюють вітальні чинники на щось принципово інше» (Менжулін, 2010, с. 191). Ба більше, за Ж.-П. Сартром, розуміння відрізняється від пояснення тим, що пояснення зосереджене на причинах і не враховує екзистенціальні цілі та ситуацію суб'єкта, які охоплює розуміння (Менжулін, 2010, с. 235). Ризиком зосередження на поясненні є те, що воно фокусується на причиновості, а тоді «будь-який індивідуальний випадок підводиться під певні універсальні закони» (Менжулін, 2010, с. 235).

Натомість М. Бевір приділяє значну увагу поясненню, причому як в історії загалом, так і у біографії, бо він вкладає інший сенс у термін «пояснення». Він вважає, що історики мають пояснювати зв'язки між переконаннями і зміни поглядів, проте мають при цьому уникати закономірних узагальнень, які пасують природничим наукам (Bevir, 2004, p. 220). Тут мова про раціональне, а не каузальне пояснення, про умовність, а не необхідність. Тому ризик знецінення окремої людини, який реальний за каузального пояснення, не є серйозною загрозою, адже пошук причин контекстуалізований у конкретних мережах переконань, притаманних певній спільноті чи людині.

Про біографічне розуміння ідеться також у статті психоаналітика Тільмана Габермаса (син Юргена Габермаса) та Неше Гатібоглу «Контекстуалізація самості: поява біографічного розуміння в юності» (Habermas, & Hatiboğlu, 2014). Автори будують свої теоретичні конструкції на такому доволі суб'єктивному матеріалі, як автобіографічні ремінісценції, якими ділиться пацієнт із психоаналітиком під час проходження психотерапії. Однак, на мою думку, ця розвідка може бути корисна і для прояснення пізнавальних потенціалів як біографії, так й історичного дослідження загалом.

Біографія, як і будь-яка історія, є наративом, а наратив є засобом контекстуалізації та розуміння людської дії. Т. Габермас та Н. Гатібоглу йдуть за Аристотелем, коли наголошують на важливості сформованого початку та кінця для узгодженості трагедії, тобто життєвого наративу (Habermas, & Hatiboğlu, 2014, p. 32). Біографічне розуміння є розумінням того, ким є людина, і таке розуміння неодмінно перетинається з особистим минулим. Пошук власної ідентичності в юності є пошуком власних початків. У такій си-

туації розуміння себе, своєї самості передбачає ці початки як контекст. Початок біографії є контекстом розуміння самості (власної ідентичності). Початок охоплює дату і місце народження, а також іноді й наратив про обставини народження, і все це є контекстом розуміння самості (Habermas, & Natiboğlu, 2014, p. 32). Наприклад, факт народження людини в певному місці, за певних часів чи у певному класі у подальші роки може стати частиною ідентичності цієї людини. Тобто коли ми розуміємо особу, контекстом цього розуміння є початок її історії. Контекстом розуміння є також кінець біографії. Завершення історії у зрілому віці, що веде до теперішнього (коли особа опиняється перед психоаналітиком), містить у собі як ретроспективну оцінку, так і очікування на майбутнє (Habermas, & Natiboğlu, 2014, pp. 32–33). Отже, розуміючи особистість, ми торкаємось і контексту цього розуміння, зокрема початку і кінця особистої історії.

Звісно, порівнюючи біографії, які розповідають пацієнти психоаналітикам, із біографіями, які пишуть історики-біографи, перш за все варто зазначити, що для психоаналітиків важливою є не достовірність, фактологічність чи, скажімо, критичність біографічного наративу, а те, яке значення цей наратив має для його творця. Окрім цього, психоаналітики, коли йдеться про звичайну психотерапевтичну практику, мають справу з живими людьми, біографії яких мають лише відносний, а не фінальний кінець історії². Також треба зауважити, що часто психоаналітики працюють з автобіографіями, тимчасом як в істориків не завжди є таке джерело.

Увага до обох ключових моментів – початку та кінця особистої історії – була характерна для жанру біографії з моменту його зародження за часів античності. Особливо показовими в цьому плані є біографії, героями яких виступали філософи. Передусім, у них багато важив початок історії: де і коли народився філософ, його батьки, освіта, вчителі тощо. Величезне значення відігравав і кінець біографії філософа, адже він слугував ретроспективній оцінці усієї його діяльності саме як філософа. Наприклад, кінцем біографії Сенеки є самогубство з наказу імператора Нерона (Tac. Ann. XV, 63–65), що надає ретроспективну оцінку життю Сенеки як послідовника стоїцизму: він не міг змінити долю, не міг вплинути на рішення Нерона, тому підкорився

долі. Вірність своєму вченню у житті розглядалася як вираження ідентичності філософа. Отже, вчення філософа, як і його ідентичність, розуміли в контексті початку (народження) та кінця (смерть) особистості. Тому контекст вчення був цільною узгодженою історією, де вчинки та події контекстуалізували вчення та особистість героя.

Біографічне розуміння тут також відрізняється від розуміння, про яке ідеться у М. Бевіра. Останньому йдеться про суб'єктивне розуміння фактів особистістю. Зокрема, контекстом цього розуміння є дилема, яка може мати певне біографічне підґрунтя. Однак таке розуміння суголосне лише певним подіям із життя особистості, натомість усі інші події біографії, і народження та смерть також, вже не будуть настільки дотичними. Це відбудеться хоча б тому, що новонароджений ще не має мережі переконань, а померлий її вже не має. Біографічне ж розуміння, як вважають Т. Габермас і Н. Гатібоглу, є суголосним всій історії життя від початку до кінця. Однак в обох розуміннях можна знайти місце герменевтичному колу між особистістю та її контекстом.

Т. Габермас і Н. Гатібоглу не звертаються до питання біографічного пояснення, хоча й послуговуються тим, що К. Гемпель називав пояснювальними нарисами (неповна форма каузального пояснення). Зокрема, у статті є приклад контекстуалізації біографії в розумінні ідентичності жінки на ім'я Ебру, батьки якої емігрували з Туреччини до Німеччини: «Ебру пояснює соціальні та історичні контексти свого становлення, використовуючи це для того, щоб пояснити її дуже особистісні проблеми, пов'язані із соціальною ізоляцією» (Habermas, & Natiboğlu, 2014, p. 34). Попри те, що тут вживається дієслово «пояснити», Т. Габермас і Н. Гатібоглу не виокремлюють пояснення як окреме поняття. Тим не менш, це є справжнім пояснювальним нарисом: Ебру зараз перебуває у соціальній ізоляції, бо становлення її особистості відбувалося у контексті еміграції. Прихована загальна гіпотеза такого пояснення полягає у тому, що соціальний контекст еміграції завжди веде до соціальної ізоляції, однак вона не є релевантною для психоаналітиків і – ширше – біографів, бо для них загалом є важливою передовсім одна конкретна людина, що є пацієнтом психоаналітика або героєм біографа.

У міркуваннях Т. Габермаса і Н. Гатібоглу також має місце раціональне пояснення: «Ебру розповідає, що конкретна подія, а саме реакція її родини на неуспішне опанування нею програми сьомого класу, мотивувала її прийняти сімейні цінності, що, у свою чергу, пояснюються соці-

² Винятком є, скажімо, такий специфічний різновид психоаналітичного дослідження, як психобіографія, де зазвичай йдеться про біографії, що вже отримали своє фінальне завершення. Таким є, наприклад, дослідження Зигмунда Фрейда, присвячене біографії Леонардо да Вінчі.

альним контекстом» (Habermas, & Hatiboğlu, 2014, p. 34). Мовою М. Бевіра, ця подія виступає дилемою, що змушує Ебру змінити свої переконання та прийняти сімейні цінності. Отже, історія ідей є релевантною для біографії, адже біографічні події часто і є дилемами, що змінюють переконання особистостей.

Подібні приклади можна знайти й у біографіях філософів. Скажімо, знайомство Рене Декарта зі схоластикою пояснюється навчанням у схоластичному закладі єзуїтів (Scharfstein, 1980, p. 128). Але чи можуть біографи Р. Декарта підтвердити чи спростувати ту гіпотезу, що навчання у єзуїтів завжди веде до знайомства зі схоластикою? Ні, бо такі біографи розглядають лише один випадок дії гіпотези, інші випадки, навіть якщо вони існують, зазвичай залишаються поза межами розгляду біографів. Натомість, це пояснення, навіть якщо воно є лише пояснювальним нарисом без загальної гіпотези, надає контекст для розуміння Декарта, адже, розуміючи філософа та його обізнаність зі схоластикою, як контекст ми маємо його становлення в коледжі єзуїтів. Ба більше, критичність Декарта до схоластики та догматики взагалі можна раціонально пояснити тим, що знайомство з єзуїтами-схоластами дало йому початкову мережу переконань, яка змінювалась під впливом подальших подій (як-от суд інквізиції над Галілеєм).

Висновки

Пояснення є переходом від пояснюваного до пояснювального за допомогою загального твердження або закону. В історії пояснення часто існує у вигляді незавершеної форми нарису, де є лише пояснювальне та пояснюване, але бракує загального твердження через складність або неможливість підсилити таке твердження фактологічним матеріалом. Окрім того, пояснення нерідко практикується у вигляді раціонального пояс-

нення історії ідей, яке звертає увагу не на причиновість, а на умовні зв'язки між різними мережами переконань.

Розуміння є процесом осягнення внутрішнього життя особистості, яке відбувається через герменевтичне коло: краще розуміння особистості сягається у контексті її життя, а краще розуміння контексту – через розуміння особистості. В історії ідей розуміння виступає як суб'єктивна чи інтерсуб'єктивна оцінка переконань, яка характерна не так для дослідника, як для осіб, яких досліджують.

Специфіка біографічного розуміння полягає в тому, що воно є суголосним усьому життю особистості. Як і історія загалом, біографія намагається зрозуміти людей минулого (якщо, звісно, не йде мова про біографії сучасників чи сучасну історію). Відмінність полягає у контексті такого розуміння. Історія загалом, коли намагається зрозуміти, скажімо, вбивцю Франца Фердинанда, як контекст має ту епоху, коли жив Гаврило Принцип. Історик ідей, можливо, зверне увагу на окупацію Австро-Угорщиною Боснії як дилему, що змусила вбивцю прийняти радикальні погляди. Але біограф, коли намагається зрозуміти особистість свого героя, контекстом матиме все його життя, зокрема народження та смерть.

Специфіка пояснення у біографії є така, що воно не є чимось самостійним, а натомість є допоміжним для біографічного розуміння. Це спричинено тим, що у випадку каузального пояснення перехід від пояснюваного до пояснювального в принципі неможливо підкріпити будь-яким загальним твердженням, бо в біографії конкретної особистості розглядається лише один приклад такого переходу. А у випадку раціонального пояснення певні події чи зміни у житті особистості мають сенс лише у контексті мережі переконань, яку в певний момент часу виражала певна особа.

Список посилань

- Бакаєв, М. Ю. (2020). Щодо пояснення та розуміння в сучасній англійській філософії. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 6, 81–88.
- Голубович, І. В. (2008). *Біографія: силует на фоні Humanities (Методологія аналізу в соціокультурному знанні)*. Одеса: ФЛП Фридман А. С.
- Менжулін, В. І. (2010). *Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні*. Київ: НаУКМА, Аграр Медіа Груп.
- Bevir, M. (2004). *The Logic of the History of Ideas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caine, B. (2010). *Biography and History*. London: Palgrave Macmillan.
- Comte, A. (2014). *Cours de philosophie positive: première et deuxième leçons*. Université Paris-Sorbonne, LABEX OBVIL. Retrieved from http://obvil.sorbonne-universite.fr/corpus/critique/comte_cours-philosophie-positive.
- Droysen, J. G. (1868). *Grundriss der Historik*. Leipzig: VERLAG VON VEIT & COMP.
- Droysen, J. G. (1960). *Historik: Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*. München: Oldenbourg.
- Habermas, T., & Hatiboğlu, N. (2014). Contextualizing the Self: The Emergence of a Biographical Understanding in Adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 145, 29–41.
- Hempel, C. G. (1942). The Function of General Laws in History. *The Journal of Philosophy*, 39 (2), 35–48.
- Hempel, C. G. (1965). *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*. New York: The Free Press.
- Scharfstein, B.-A. (1980). Descartes. In *The Philosophers: Their Lives and the Nature of Their Thought* (pp. 125–142). New York: Oxford University Press.

References

- Bakaiev, M. (2020). Shchodo poiasnennia ta rozuminnia v suchasni anhlomovni filozofii [On Explanation and Understanding in Contemporary English-speaking Philosophy]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihieznavstvo*, 6, 81–88 [in Ukrainian].
- Bevir, M. (2004). *The Logic of the History of Ideas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caine, B. (2010). *Biography and History*. London: Palgrave Macmillan.
- Comte, A. (2014). *Cours de philosophie positive: première et deuxième leçons*. Université Paris-Sorbonne, LABEX OBVIL. Retrieved from http://obvil.sorbonne-universite.fr/corpus/critique/comte_cours-philosophie-positive.
- Droysen, J. G. (1868). *Grundriss der Historik*. Leipzig: VERLAG VON VEIT & COMP.
- Droysen, J. G. (1960). *Historik: Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*. München: Oldenbourg.
- Golubovich, I. (2008). *Biografiia: siluet na fone Humanities (Metodologiia analiza v sotsiogumanitarnom znani)* [Biography: *Silhouette on the Background of Humanities (Methodology of Analysis in Socio-humanitarian Knowledge)*]. Odessa: FLP Fridman A. S. [in Russian].
- Habermas, T., & Hatiboğlu, N. (2014). Contextualizing the Self: The Emergence of a Biographical Understanding in Adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 145, 29–41. <https://doi.org/10.1002/cad.20065>
- Hempel, C. G. (1942). The Function of General Laws in History. *The Journal of Philosophy*, 39 (2), 35–48. <https://doi.org/10.2307/2017635>.
- Hempel, C. G. (1965). *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*. New York: The Free Press.
- Menzhulin, V. (2010). *Biohrafichnyi pidkhid v istoriko-filosofskomu piznanni* [Biographical Approach Within the Historiography of Philosophy]. Ahrar Media Hrup [in Ukrainian].
- Scharfstein, B.-A. (1980). Descartes. In *The Philosophers: Their Lives and the Nature of Their Thought* (pp. 125–142). New York: Oxford University Press.

Mykola Bakaiev

EXPLANATION AND UNDERSTANDING AS METHODS OF HISTORICAL AND BIOGRAPHICAL COGNITION

Traditionally, explanation is considered to be the method of natural sciences and understanding to be the method of humanities. However, this paper considers both to be methods of history. Namely, the author focuses on how explanation and understanding function in history in general and in biography in particular. Referring to biographical realm helps explicate the specifics of explanation and understanding as well as broaden the view about their uses in humanities. In the first part, the author refers to explanation and understanding in history as such. In particular, causal explanation (explanatory sketch by Karl Hempel) and rational explanation (history of ideas by Mark Bevir) are considered in the paper along with the relationship of hermeneutic notion of understanding with the two. The second part of the paper deals with the functioning of explanation and understanding in biographical research. Namely, it considers biographical understanding by Tilmann Habermas and Neşe Hatiboğlu as well as cases of causal and rational explanations in biographical research. In particular, it is shown that while causal explanation occurs in biography as explanatory sketch, it is not a separate distinct notion. It is also shown that rational explanation is used in biographical reconstructions in order to clarify the influence of particular events on beliefs of people. Based on the materials involved, the author demonstrates the specifics of explanation and understanding in biography compared to their usage in historical cognition in general.

Keywords: biography, dilemma, explanation, explanatory sketch, history, understanding, web of beliefs.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 18.08.2021